

Community initiative
Interreg IIIB
(2000-2006) CADSES

villas

stately homes and castles

villas
stately homes
and castles

compatible use
valorisation and
creative
management

Međunarodni znanstveno-stručni skup

**SUVREMENO KORIŠTENJE I
KREATIVNO UPRAVLJANJE
DVORCIMA, KURIJAMA I
LJETNIKOVcima**

Zagreb, 2005.

International conference

**CONTEMPORARY USE AND
CREATIVE MANAGEMENT
OF MANORS, CASTLES
AND VILLAS**

Zagreb, 2005

Zbornik radova

Conference proceedings

Af

Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Architecture

PROF.DR.SC. LENKO PLEŠTINA

OBNOVA DVORCA KROZ PROMJENU I RAST

CASTLE RECONSTRUCTION THROUGH CHANGE AND GROWTH

Predmet ovog priloga su tridesetak zagorskih i slavonskih dvoraca sa raznovrsnim neprikladnim namjenama, a koji su u lošem ili ruševnom građevnom stanju. Dvorci nastajali zadnjih nekoliko stoljeća u više kompozicijskih tipova, rasporeda gabarita i s različitim, negdje skrtim i minimalističkim, a negdje raskošnim i dekorativnim stilskim uresom, danas bez originalnog interijera, trošne vanjštine ili pak ruine – romantični su oblici i sjetni ostaci jedne ugasle prošlosti. Sve te građevine su pod određenim stupnjem pravne zaštite.

Svojevremeno visokokvalitetne rezidencije, sada su neprikladne za stanovanje prema suvremenim *neufertovskim* kriterijima ukoliko se ne naprave odgovarajuće adaptacije. Preveliki su to prostori za suvremenu reduciranu obitelj, u održavanju su preskupi. Kao komparativni suvremeni primjer daje se projekt „Novi hrvatski dvorac”. Građevna vrijednost postojeće konstrukcije (postojećega stanja) u ukupnoj cijeni buduće obnovljene građevine ima vrlo mali udio. U nekim slučajevima „postojeće stanje” je i otežavajuća okolnost jer samo podiže troškove u odnosu na građevinu suvremenog funkcionalnog rješenja.

Opća karakteristika mnogih naših dvoraca jest njihov nastanak u procesu, u dogradnjama i transformacijama, pa bi tu okolnost trebalo koristiti i nadalje.

Da bi danas ove građevine postale upotrebljive moguće ih je tretirati kao spomenike ili kao dijelove novih, suvremenih arhitektonskih sadržaja, tzv. „arhitektonskih strojeva”. To znači da im je potrebno omogućiti potrebitu funkcionalnu i logičnu oblikovnu adaptaciju unutar, ali i izvan zatečenoga gabarita. Replike i imitacije mogu dovesti obnovljenu građevinu do pozicija „novokomponiranih”, postmodernističkih dvoraca. Stoga je poželjno oblikovno razlikovanje starog, zatečenog (obnovljenog) stanja i novoga građenja, a moguće rješenje jest u sintezi povijesnog dokumenta i potencijala budućnosti.

This paper examines approximately thirty manors from Hrvatsko Zagorje and Slavonia used in inappropriate ways and which are falling into decay or crumbling into ruins. Built in the last centuries in several compositional types, of different building outlines and with varying, sometimes scanty and minimalist, sometimes lavish and decorative stylish ornaments, today devoid of original interior ornaments and decoration, and in bad repair or already ruins – manors are romantic forms and melancholy remainders of the past that has faded away. All these buildings are under legal protection.

Formerly residential buildings of high quality, according to modern „Neufert” criteria they are now unsuitable for dwelling and must be first adequately reconstructed. For a modern nucleus family these manors are too large in size and too costly to upkeep. Project „New Croatian manor” is given as a comparative contemporary example. Building value of the existing structure (current condition) is very small compared to the total price of the future, reconstructed building. In some cases „current condition” is an aggravating circumstance because, compared to a building with modern, functional dwelling solutions, it only increases expenses.

General characteristic of many of our manors is that their building was a process, including annexes and transformations, and this characteristic should be made use of in the future as well.

For these buildings to become usable, they can be treated as monuments, or as parts of new, modern architectural contents, the so called „architectural machines”. What this means is that they should be put under necessary functional and logical formative reconstruction inside as well as outside the existing building outline. Replicas and imitations could make them look like those sham, postmodernist castles. For this reason, it is desirable that existing (renovated) parts retain distinctive forms from new constructions; one of the possible solutions could perhaps be a synthesis of the historic and future potentials.

KLJUČNE RIJEČI:

- OBNOVA
- DVORAC
- ZASTITA
- STARO-NOVO
- MODERNIZACIJA

KEY WORDS:

- RECONSTRUCTION
- MANOR
- PRESERVATION
- OLD-NEW
- MODERNIZATION

Prof.dr.sc. LENKO PLEŠTINA, dipl.ing.arh.
Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet
Kačićeva 26, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia
www.arhitekt.hr
Tel. +385 (0)1 4639 267
Fax +385 (0)1 4828 079
E-mail: lenko.plestina@arhitekt.hr

Kulturno, povijesno i graditeljsko bogatstvo – nekadašnje raskošne rezidencije, dvorci Hrvatskoga Zagorja i Slavonije – građevine su od važnosti što plijene našu pažnju, izazivaju poštovanje, senzibiliziraju nas emotivno i estetski – a istodobno su i naša velika briga. Građeni tehnikama i materijalima, koji imaju svoj vijek trajanja, za namjene što su nestale ili su se radikalno izmijenile – oni su ostatci koji nam trebaju više duhovno nego li materijalno, više oblikovno-simbolički nego li funkcionalno-utlitaro.

Kako ove ostatke očuvati, konzervirati ih s distancom respekta, izložiti ili raspoloživo upotrijebiti u životu svakodnevnice, koristiti i trošiti? Dio ovog naslijeđa od preko stotinu dvadeset građevina donekle je zbrinut, građevno je konsolidiran, a sadržajno je ispunjen s više ili manje rezona. Međutim, primjeri zapuštenosti, trošnosti, krajnje derutnosti, pa i nekoliko ruina, prazni ili bez prikladne namjene nagovještavaju sjetan kraj, odnosno alarmiraju i traže rješenja. Takvi su dvorci predmet ovog razmatranja: Bela I i II, Bisag, Čalinec, Dubrava, Gorica, Jakovlje, Klokovec, Krkanec, Martijanec, Novi Dvori Klanječki, Opeka, Popovec, Poznanovec, Selnica-Belec, Veliki Bukovec, Vidovec, Vinica, Začretje, Zajezda, Cabuna, Dioš, Feričanci, Kapela Dvor, Kaptol Požeški, Kuzmica-Blacko, Nespeš, Prećec, Omilje i Suhopolje.

Da problemi obnove nisu lako rješivi pokazuje i nekoliko primjera Palladijevih vila iz 16. stoljeća (Villa Formi-Cerato, Villa Pisani, Villa Saraceno, Villa Poiana, Villa Chiericati). Ni činjenica da se radi o jednoj od najbogatijih zemalja svijeta (iz skupine G-7), niti autorstvo jednog od najslavnijih graditelja u povijesti (Andrea Palladio) ne spašava ove građevine od propadanja. Snimci ovih vila iz 1993. godine pokazuju prazne i napuštene prostore, oronula pročelja, napuknutu i otpalu zbuku, u travu zarasle ulaze.

PRESTANAK STANOVANJA

Nasi dvorci, nekada građevine najelitnijeg oblika stanovanja, danas su ispunjene drugim sadržajima ili su prazne, a tek ponegdje nailazimo na stanove, uglavnom sa substandardnim komforom. Zašto je dvorac danas neprikladan za stanovanje?

Dvorci – rezidencije najviših društvenih slojeva, imali su na desetke soba (Klenovnik ih je imao čak 90). Manji dvorci imaju nekoliko stotina, a veći nekoliko tisuća kvadratnih metara površine. Primjerice, ukupna površina dvorca u Ludbregu bila je oko 3300 m² sa rasporedom: „u prizemlju su bili stanovi kućepazitelja i trabanta, šest soba, dvije kuhinje, dvorska kapela i zatvor. Na prvom katu bilo je jedanaest soba i velika dvorana. Na drugom katu nalazilo se je dvanaest soba za goste i časnike te kuhinja, a na trećem katu bilo je petnaest soba, kuhinja i pušionica za meso. Tavan se je upotrebljavao kao spremište za zito”.¹

Funkcionalni stan ili suvremeni „stroj za stanovanje”, složen prema *neufertovskim* kriterijima racionalne analize, može se riješiti sa 100 m² stambene površine, odnosno

¹ OBAD ŠCITAROCI, M. (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskoga Zagorja*, str. 142.

s dnevnim boravkom, blagovaonicom i kuhinjom, s tri spavaonice, dvije kupaonice i ponekim spremištem. S dodatnim aktivnostima (studio, hobby, rekreacija), površina je nešto veća. Kao suvremena mjera u ovom radu poslužiti će projekt „Novi hrvatski dvorac” Ivana Crnkovića. Arhitekt Ivan Crnković nije ogolio organizaciju prostora na čistu funkciju, već je funkcionalnost neutralizirao istom mjerom svake prostorije. Bez kalkuliranja površina zbrajanjem namještaja i uporabnih prostora, s ignoriranjem funkcionalističke proporcionalnosti, te davanjem važnost prostornosti – nastala je stambena jedinica od 250 m².² Međutim, to je tek jedna desetina veličine današnjega dvorca Miljana.

Dvorci su bili rezidencije prikladne za stanovanje i pokazivanje raskosi plemstva, a funkcionalno i lokacijski su se uklapali u model poljodjelskog feudalnog društva. Industrijsko društvo i njegova društvena i financijska elita nije funkcionalno pozicionirana na ove lokacije, a novim stilom života, donekle ublažava reprezentaciju i pompu, te pomalo prihvaća funkcionalizam i racionalizam. Vile zagrebačke moderne, građene tridesetih godina 20. stoljeća za tvorničare, bankare, uspješne odvjetnike i liječnike – uglavnom su površine oko 400 m².³ Ova se površina i danas smatra najvećom mjerom za jedno obiteljsko stanovanje u slobodno stojećoj stambenoj zgradi.

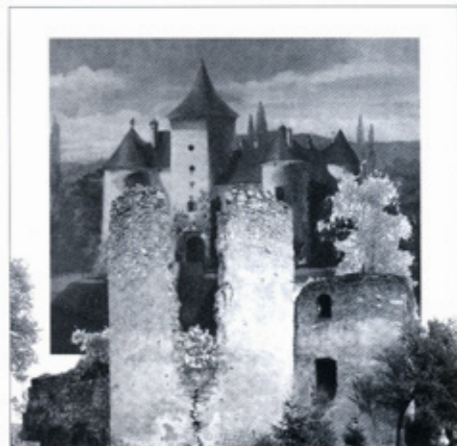
Za razliku od dvoraca u kojima je adaptirano nekoliko stanova, danas je u samo nekoliko dvoraca jedno obiteljsko stanovanje kao kod Marije Bistrice ili Šcrbinca. U dvorcu Miljana (2460 m²) danas živi obitelj od tri člana i pet zaposlenika, a troškovi godišnjeg održavanja iznose oko 100.000€. Takav primjer teško može postati modelom suvremenoga stanovanja u dvorcu kao suvremenoj rezidenciji.⁴ Osim desetak „vrlo malih dvoraca (kurija) kojih površina ne prelazi 500 m²” i koji su u okvirima ovih mjera, svi ostali dvorci su veći ili značajno veći.⁵ Nepotrebna veličina postaje hendikep za suvremeni koncept stanovanja, za opremanje i održavanje tih prostora, a obnova mora obuhvatiti i one dijelove građevine koji nisu bitni niti neophodni da se organizira suvremena stambena cjelina. Stoga, iako se ne isključuje nastavak stambenih sadržaja, neki novi sadržaji možda bi bili prikladniji (ekonomska analiza ulaganja u obnovu, održavanje i poslovanje dvoraca Bežanec i Šaulovec bi pokazala isplativost pretvorbe dvoraca u hotele.).

PRAVNA ZAŠTITA

Dvorci su kategorizirani u tri vrste i isto tako stupnjevano su zaštićeni. Svaka pravna zaštita ovih građevina uspostavljena je s puno plemenitih rezona, želja i očekivanja. Međutim, ponekad kruto sročena i interpretirana zaštita može biti kontraproduktivna. Uz to, pravna zaštita jest „kompliciran pravni postupak koji često traje dugo vremena”⁶ pa u tom razdoblju stagnacije mogu nastati još veća propadanja i devastacije.

Kada zaštita postane sinonim za zabranu, onda se proces življenja građevine može zaustaviti i ugasiti. Ponekad je idealizirano koncipirana zaštita nerealna utopija koja će blokadom mogućih aktivnosti i zahvata, te održavanjem *status quo*, proizvesti prije kraj građevine nego li korisnu revitalizaciju. Stimulativna zaštita uspostavlja te oblike kulturnog ponašanja, sprječavat će brutalizam, spontani *adhokizam*, ali neće zaustavljati proces i izmjenu kroz trajanje. Zadnju ili neku drugu fazu u procesu, proglašavati konačnim rješenjem moguće je jedino kod kuće-spomenika. Ostalim građevinama treba omogućiti nastavak življenja, rast i transformaciju.

Uspostavom zaštite ograničava se vlasništvo, a institucija (država, društvo) koja uspostavlja zaštitu *de facto* postaje suvlasnikom te građevne imovine. Slijedom ove logike, mogla bi se očekivati i financijska participacija „suvlasnika” u održavanju građevine odnosno onog dijela koji je pod zaštitom. Zaštiti nešto pravno, nemajući ideju kako će

BISAG – „ESTETIZACIJA RUINE”

2 Iako je projekt nastao s istaknutom referencom dvorca Trnovec, s mislima na druge zagorske dvorce, te kao takav visoko honoriran 1. nagradom na natjecanju Schinkenciku 1983. godine u Japanu – „novi hrvatski dvorac” osjetno je različit od svojih uzora: nema podruma, nema razinu *piano nobile* već „sjedi” prizemno, gotovo na terenu i nema potkrovlja već ravni krov s krovnom terasom za korištenje.

3 Najpoznatije vile „zagrebačke moderne” imale su otprilike sljedeće neto površine: Vila Spitzer – 440 m², Vila Deutch – 430 m², Vila Pfeifferman – 400 m², Vila Klaić – 400 m², Vila Mayer – 370 m², Vila Bauer – 350 m², Vila Kraus – 330 m², Vila Auer – 300 m², Vila Beer – 270 m². Svjetski antologijski primjer Vila Savoye arhitekta Le Corbusiera ima oko 450 m² neto površine.

4 Zapušteni dvorac Miljanu preuzeo je 1978. godine dr.sc. Franjo Kajfež. S puno ljubavi, brige, strpljenja i financijskih sredstava, kroz nekoliko desetljeća obnovio je i uredio ovaj spomenik prve kategorije te ga je doveo do tzv. „konačnog rješenja”. Međutim, veliko je pitanje kako će u buduću, nakon smrti dr.sc. Kajfeža, šest njegovih nasljednika – šest novih vlasnika koristiti i održavati dvorac?

5 OBAD ŠČITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠČITAROCI, B. (1998.) *Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka*, str. 55-56.

6 OBAD ŠČITAROCI, M. (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskog Zagorja*, str. 19.

DVORAC ČABUNA – KONCEPT RASTA I PROMJENE

se ta zaštita realizirati, od kuda će se priskrbiti sredstva za tu zaštitu, znači ne rješavati problem. Pravna zaštita bi trebala olakšavati, a ne otežavati građevnu zaštitu.⁷

NOVOKOMPONIRANI DVORCI

„Sve one lažne fasade, ona imitacija svih mogućih stilova, ne valja. Moderna arhitektura zahtjeva logičnost i praktičnost. Logično, da građevina bude prema materijalu i konstrukciji komponirana a praktično, da zaista odgovara potrebama radi kojih je građena...” – Viktor Kovačić⁸

Stav da promjenom funkcije, materijala i konstrukcije dolazi i do promjene oblika, negiraju primjeri suvremenih rezidencija radenih sa puno historicističkih obilježja. Izvan razdoblja postmoderne, kao i izvan poprilično prisutnog konzervativnog i populističkog senzibiliteta, povijesni romantizam se doživljava kao infantilni eklektizam bez sinkronizacije sa svojim vremenom. Nove namjene i nove konstrukcije trebaju stvarati nove forme, a ovdje se javlja poetizacija starih stanja. Je li je to umjetnost? Wagnerov racionalistički i funkcionalistički odgovor – *Artis sola domina necessitas* – bio bi negativan. Jasno je da u demokratskom društvu, a i u teoriji ima i drugih odgovora i stavova. Netom izgrađeni, svjetski primjeri vila arhitekata Allana Greenberga, Demetrija Porphyriosa, Thomasa Gordona Smitha ili Quinlana Terrya – izražavaju duh renesanse, gotike, klasicizma ili antike. Iako ekstremno eklektični, retrogradni i paradoksalni, oni imaju značajnu publiku. Također i skupina domaćih primjera iz 1990.-ih godina kao što su primjerice Pregrada,⁹ Sesvete, Vrbanja, Podorljak, Podsused i slično – demantiraju stav Viktora Kovačića iz 1900. godine.

RUŠEVINE

Prema nekim tvrdnjama, najljepša svjetska građevina svih vremena jest Partenon – starogrčki hram na atenskoj akropoli. Građen u Periklovo doba bio je izuzetno dobro očuvan (kasnije kao crkva i damija) sve do tursko-mletačkog sukoba, kada 1687. godine Venecijanci topovskom paljbom gađaju hram, tada privremeno skladište baruta. Od tada je Partenon ostao ruševan i kao takav je zaštićen. Premda bi se njegova obnova mogla razmjerno lako izvesti (uostalom, u Naschvilleu, USA, izvedena je replika u mjerilu 1:1) to očito nije bila namjera.

Ako bismo primjer Partenona uzeli kao „poučak” onda i nekoliko ruševnih ostataka dvoraca (Bisag, Novi Dvori klanječki, Gornji Tkalec, Kaptol kod Požege) trebalo bi konzervirati i ostaviti kao dokument i ljepotu ruševine. Obnavljanjem se lako zaluta u gradnju „novog starog dvorca” s velikim približavanjem pozicijama novokomponiranih dvoraca.

PROMJENE

„Svi su dvorci i kurije bili tijekom svoga postojanja obnavljani, pregrađivani i dograđivani... Nije rijetkost da su pojedini dvorci i kurije doživjeli i po nekoliko obnova, pri čemu se i izgled dvorca bitno mijenjao” opća je pripomena uz sve dvorce Slavonije, a za većinu dvoraca Hrvatskoga zagorja navodi se slično:¹⁰

„Gradnja dvorca trajala je gotovo tri stoljeca. Tijekom gradnje mijenjale su se arhitektonske kompozicije i umjetnički stilovi... u njegovu razvoju i nastanku može se uočiti nekoliko faza... na dvorcu je bilo mnogo graditeljskih zahvata... dvorac je bio različito oslikan već prema modi, stilu i ukusu...” (Miljana).

„Historizacija dvorca, u duhu tadašnjeg romantizma izvedena je 1877. godine. Potpuno je promijenjen dotadašnji izgled dvorca izvana, ali i u unutrašnjosti” (Marusevac).

7 Za sanaciju Dvorca Hellenbach u Mariji Bistrici, koji je konstruktivno u dosta lošem stanju, bilo bi potrebno 300.000-400.000 €, što prelazi mogućnosti vlasnika i prosječne hrvatske obitelji. Neizvjesno je hoće li država osigurati sredstva, a nije sigurno hoće li vlasnici rado prihvatiti tu pomoć, s obzirom da bi u tom slučaju dvorac morali djelomično otvoriti za javno razgledavanje. Vlasnici istom i korisnici, zelevći očuvati svoju privatnost to ne zele. Ovakva situacija problematizira tezu o participaciji u zaštiti (!). Od zadnjih ulaganja Ministarstvo kulture financiralo je zamjenu prozora, te snimanje i izradu projekata nove sanacije.

8 Kovačić, V. (1900.) *Moderna arhitektura*, u: „Život”, knjiga 1, str. 26-28, Zagreb – jedan od prvih tekstova i zalaganja za nove ideje kod nas.

9 U Pregradi je 1998. izgrađen novokomponirani dvorac površine 2480 m² na terenu od 25 ha. Izgrađen je bez građevne dozvole, a u novinskim napisima (Globus, br. 394, 1998.) istaknuto je da bi trebalo „barem milijun maraka da se sruši ova građevina u koju je ugrađeno 1650 m³ armiranog betona”.

10 OBAD ŠCITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B. (1998.) *Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka*, str. 50; OBAD ŠCITAROCI, M. (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskog Zagorja*, str. 36, 92, 94, 174, 190 i 202.

„Dvorac je restauriran u drugoj polovici 19. st. u duhu historicizma, dozidani su tornjevi i dva bočna krila” (Bajnski Dvori).

„Ivanečki se dvorac tijekom svoje prošlosti mnogo puta mijenjao od kastela do dvorca... izmijesala su se različita stilska obilježja” (Ivanec).

„Dvorac je bio u nekoliko navrata dograđivan i mijenjan, pa se danas mogu uočiti tri osnovne faze razvoja” (Jakovlje).

„Dvorac je tijekom vremena doživljavao radikalne transformacije” (Novi Dvori zaprešićki).

„Od 18. st. kada je izgrađen, doživio je mnoge prigradnje” (Opeka).

Utvrđene činjenice o promjenama i transformaciji navedene su u još mnogim primjerima (Trakošćan, Bisag, Čalinec, Bela, Lohor, Ludbreg, Mirkovec, Oroslavlje Donje, Oroslavlje Gornje, Stubički Golubovec, Šaulovec, Velika Horvatska, Veliki Bukovec, Vinica i dr.). Kao primjer postupnoga rasta grafički je slikovito prikazan nastanak dvorca u Suhopolju. Kod dvorca Donji Miholjac prisutna su dva različita stilska obilježja na dva gabarita nastalim u dvije faze, godine 1818. i godine 1914., ali iako različiti, čine skladnu cjelinu.

Velika većina dvoraca nastajala je u procesu, u nekoliko faza, s dogradnjama i stilskim preoblikovanjima – srednjovjekovnom romantizacijom, historizacijom, barokizacijom i drugim transformacijama. Ta, jedna od bitnih karakteristika nastanka dvorca trebala bi biti iskoristena i u budućnosti u obnovi dvoraca, čime bi i modernizacija ovih građevina bila ne skrivena i zatajena, već oblikovno legitimno prisutna. Trebalo bi omogućiti daljnje građenje, ako to nove funkcionalne potrebe zahtijevaju.

ODNOS STARO-NOVO

Dvorci su građevine nastajale od 16. do početka 20. stoljeca u više kompozicijskih tipova, rasporeda gabarita i s različitim – negdje skrtim i minimalističkim, negdje raskošnim i dekorativnim – stilskim uresom. Međutim, isti materijali i slične tehnike građenja kroz sva ta razdoblja stvaraju određenu povezanost njihova historicističkog, odnosno tradicionalističkog likovnog izraza. Obnavljati danas dvorce ondašnjim tehnikama i materijalima gotovo je nemoguće – preskupo je i postupak je ograničenog dometa.

Materijali dvorca su opeka i crijep, kamen, drvo, žbuka i stukatura, a materijali nove arhitekture su armirani beton, čelik, staklo, bitumenska ljepenka i lagane toplinske izolacije. Pojavile su se nove energije: električna, nafta, plin, sunčana energija i novi sustavi grijanja i hlađenja, centralno grijanje i klimatizacija.

Na pitanje kako treba restaurirati povijesne građevine A. Perret, arhitekt koji je uveo armirani beton u arhitekturu, odgovara: „ne treba ih ponovo praviti, ne smije se praviti umjetna povijesna arhitektura”.¹¹ Idejno postaje upitna svaka ona restauracija koja „umjetnim” putom, skrivenim suvremenim materijalima obnavlja stare oblike. Tada više ne vrijedi Platonova pozicija da je „ljepota odsjaj istine”.

Eliminaciju problematičnih tema tradicionalnih građevina, Le Corbusier je proveo deklariranjem „pet točaka nove arhitekture”. Nove okolnosti građenja dovele su do novog promišljanja i novog arhitektonskog oblika.

Za funkcionalističko i konstruktivističko gledanje obnavljati stare forme novim sredstvima jednako je ugrađivanju najnovijeg automobilskeg motora u model iz 1920-ih. Umjesto stvarnosti „arhitekture” dobiva se iluzija „scenografije”. Suvremeni, čvršći i kvalitetniji materijali i konstrukcije, mogu se u nekim manjim zahvatima lažirati i skri-

DVORAC OPEKA – KONCEPT STARO/NOVO

11 DOBROVIC, N. (1963.) *Suvremena arhitektura 2*, str. 156.

vati, ali kod većih zahvata oni se naravno trebaju pokazati i tada dolazi do dualizma likovnog izraza staro-novo, historicizam-modernizam. Da ta kontrastna situacija kompleksnosti i kontradikcije može biti vrijedna likovna kvaliteta, pokazuju afirmirani primjeri gdje kontinuitet građenja i dodavanje nije postignuto imitacijom, već vlastitom kreacijom, u duhu svog vremena, univerzalne graditeljske logike i vlastitih senzibiliteta (primjerice: zgrada na Peristilu u Splitu, zgrada „Željpoša” i „Elektre” u Zagrebu i dr.).

OBNOVA

Građevna vrijednost konstrukcije postojećega stanja, u ukupnoj cijeni buduće obnovljene građevine, ima vrlo mali udio. U nekim slučajevima „postojeće stanje” jest i otežavajuća okolnost jer samo podiže troškove u odnosu na građevinu suvremenog funkcionalnog rješenja.

Građevine dvoraca najčešće imaju mračne i vlažne podrumne, te velika i slabo upotrebljiva potkrovlja bez svijetlosti, ispod crijeva bez hidroizolacije i toplinske izolacije, ispunjena sa dosta drvene nosive konstrukcije. Suvremena sanacija i postizanje uporabne vrijednosti bilo u podrumu, bilo u potkrovlju zahtjeva velike investicije. Ove građevine zahtijevaju raznovrsne grube građevne radove, gotovo sve obrtničke radove i kompletno sve nove instalacije. Pozornim promatranjem obnovljenog dvorca Štakovec (nedaleko Zagreba) može se primijetiti da u novonastaloj adaptiranoj građevini u vrijednosti materijala i radova nema, prema slobodnoj procjeni, niti 10% od bivšeg, zatečenog stanja. Slično je i kod obnovljenog zamka Ravne u Sloveniji, koji je dograđen i preuređen u knjižnicu.

Naravno, da bi se pristupilo obnovi potrebno je imati nedvosmislen i jasan program za obnovu postojećega dvorca. Nedefinirana rješenja mogu dovesti samo do situacije kao kod dvorca u Zajezdi: „Početkom osamdesetih godina bio je obnovljen, a zatim 1984. godine ostecen potresom, pa je danas (1991.) prazan” ili kod Vinice: „...obnovljen 1964. godine... danas (1991.) je dvorac prazan”¹². Ne tako davno i Dvorac Hellenbach u Mariji Bistrici bio je saniran, ali je svejedno danas u dosta lošem stanju.¹³

„SPOMENICI” I/ILI „STROJEVI”

Pod nazivom spomenik ili arhitektonski spomenik podrazumijeva se autentično zaštićena građevina koja u prvom redu izlaže samu sebe. Danas naši dvorci jedva da imaju izvorni interijer sa vlastitim namještajem i opremom, tako da je unutrašnje uređenje moguće s određenim muzejskim ili galerijskim zbirkama. S minimalnim intervencijama taj je prostor moguće koristiti i za povremena izlaganja, kao i za određena kulturna događanja.

Danas najreprezentativniji i daleko najposjeceniji dvorac-spomenik jest Trakošćan sa svojom muzejskom zbirkom u 25 izložbenih prostorija (2400 m² površine), sa 80 hektara šume i s jezerom. U 365 dana godišnje (otvoren je 9-18 sati, zimi 9-15 sati) bilježi posjet od gotovo 60.000 posjetitelja. Za godišnje održavanje Trakošćana potrebno je oko 320.000 €. Dvorac osigurava 110.000 € iz vlastitih prihoda, a 210.000 € osigurava Ministarstva kulture RH (redoviti materijalni troškovi iznose 100.000 €, plaće za 15 zaposlenika 150.000 € i izvanredni troškovi obnove 70.000 €)¹⁴

Preko ovog reprezentativnog primjera možemo zaključiti da održavanje spomenika nije moguće ostvariti vlastitim sredstvima, već da su oni većim dijelom na brizi države. Ako bismo i zanemarili sva ogromna sredstva koja bi bila potrebna da se svi dvorci obnove i dovedu do građevno prihvatljivoga stanja i da se opreme, upitno

12 OBAD ŠCITAROCI, M. (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, str. 302, 315.

13 Osamdesetih godina 20. stoljeća rađena je sanacija krovista, koja nije valjano izvedena pa je dovela do potiskivanja vanjskih zidova i izazvala u njima pukotine, što na kraju može dovesti i do rušenja zidova.

14 Prema dnevnom tisku pet najposjecenijih muzeja 2004. godine u Hrvatskoj bili su: Arena u Puli (308.000 posjetitelja), Dubrovačke zidine (300.000), Brijunski muzeji (127.000), Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu – MUO (107.000) i Mimara u Zagrebu (106.000).

stvarno održavanje svih takvih spomenika. Nema dvojbe da spomenički karakter treba dati što je moguće većem broju dvoraca, ali izvan toga broja, te kao alternativa daljnjem propadanju i rušenju – trebalo bi ostatak dvoraca utilitarno iskoristiti.

Upotrijebimo slikovito, naziv arhitektonski stroj ili „stroj” (Le Corbusier: „kuca je stroj za stanovanje”) za sve one građevine koje imaju konkretne i suvremene funkcionalne zadatke kao hotel-stroj za odmor, zdravstvena stanica-stroj za liječenje, škola-stroj za učenje, knjižnica-stroj za čitanje, diskoteka-stroj za zabavu, *shopping* centar-stroj za trgovinu, ured-stroj za upravljanje i sl. Dvorci, koji su predmet naše rasprave, teško da su u svom postojećem prostornom izdanju apsolutno pogodni za ove suvremene namjene. Međutim, djelomičnom transformacijom i u sprezi s novim, dograđenim građevnim dijelovima, te stare građevine mogle bi biti dijelom toga novog „stroja”. Povećanjem izgrađenosti s odgovarajućim funkcionalnim proširenjima, mogla bi se povećati „ekonomičnost građenja”, te dobiti povoljniju cijenu zahvata, što znači da bi „novom gradnjom obnavljali i staru, postojeću građevinu”. Stari dvorac postao bi partner u integralnom zahvatu gradnje.

U tim sintezama povijesno-kulturnih ostataka i suvremenih praktičnih dodataka moguće je ostvariti i funkcionalnost i likovnost. Pretpostavlja se da u varijanti „stroja” financiranje ne bi bilo više na brizi „siromašne kulture” već bi došlo u okrilje „bogatijeg gospodarstva i *businessa*”. Možda će neka od rješenja imati elemente i „spomenika” i „stroja” (na desetak ilustrativnih primjera, grafički je prezentiran koncept rasta i promjena).

ZAKLJUČAK

Tri su mogućnosti odnosa prema zatečenim ostacima dvoraca:

- 1) Prepustiti građevinu da se pretvara u ruinu i kao takvu je zaštititi;
- 2) Dvorac obnavljati i kasnije održavati kao spomenik (što trenutno izgleda kao financijsko-ekonomska utopija za tako veliki broj kulturno-povijesnih ostataka) i
- 3) Koristiti dvorac pri „uspostavi novog stroja” što znači upotreba očuvanih dijelova građevine u gradnji novog funkcionalnog i oblikovnog sadržaja.

S malim izgledima da bi prijašnje elitne rezidencije povratile svoju stambenu funkciju u suvremenim okolnostima, postojeće dvorce trebalo bi obnavljati uz pomoć novih sadržaja. Da bi danas te građevine postale ponovno upotrebljive i samoodržive, potrebno im je omogućiti funkcionalnu preinaku unutar, ali i izvan zatečenoga gabarita. Novi sadržaji ne mogu se uvijek prilagoditi postojećoj opni, a niti novi materijali i tehnologije nisu prikladni da se izraze na način tradicijskoga građenja. U „recikliranju” postojećih građevina trebalo bi maksimalno sačuvati zatečene spomeničke ostatke, primjerice glavno pročelje, ali ne bi trebalo „graditi unatrag” i lažirati bivši, nestali „povijesni izgled” s novim materijalima. Poželjno je oblikovno diferenciranje zatečenog (obnovljenog) stanja i novoga građenja.

Za skupinu dvoraca koji su danas derutni, prazni ili s neprikladnim sadržajima, preporuča se obnova kroz promjene i daljnji rast prema novim funkcionalnim potrebama. U takvim okolnostima vjerojatno bi bilo lakše pronaci potencijalne naručitelje i ulagače u obnovu dvoraca. U tom kontekstu kruta, idealistička, pravna (ali ipak samo „papirna”) zaštita trebala bi postati pro-aktivna, stimulativna i realistička.

Dvorac-spomenik („gradnja unatrag”, poetizacija prošlosti, emocija sjećanja), kao i dvorac-stroj („gradnja unaprijed”, kontinuitet i ljepota budućnosti) mogući su izbor za svaki od naših dvoraca.¹⁵

15 Važno je pripomenuti da sam daleko najveći broj podataka, analiza, konstatacija i povoda razmišljanja u ovom tekstu dobio čitanjem knjiga *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja* i *Dvorci i perivoji u Slavoniji* – kapitalnim radovima iz ovog područja koje se mora nezaobilazno koristiti u provedbi mogućih obnova. Iz tih izvora korišten je i grafički materijal (fotografije i tlocrti) analiziranih dvoraca.

LITERATURA

1. COOK, P. (1973.) *Archigram*, New York, Praeger
2. ČERNJIHOV, J. (1931./1980.) *Konstrukcije arhitektonskih formi*, Beograd, Građevinska knjiga
3. DOBROVIC, N. (1963.) *Suvremena arhitektura 2*, Beograd, Građevinska knjiga
4. GRIMER, V. (1999.) *Nova prostornost i povijesna gradnja*, u: „Oris”, br. 1, Zagreb
5. KOVAČIĆ, V. (1900.) *Moderna arhitektura*, u: „Život”, knjiga 1, str. 26-28, Zagreb
6. LE CORBUSIER (1946.) *Oeuvre Complete*, Zürich, Bessinger
7. LOBNIK, U. (2005.) *Novo u postojećem*, u: „Oris”, br. 33, Zagreb
8. MAROEVIĆ, I. (1986.) *Sadašnjost bastine*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske
9. OBAD ŠCITAROCI, M. (1991.) *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, Zagreb, Školska knjiga
10. OBAD ŠCITAROCI, M.; BOJANIĆ OBAD ŠCITAROCI, B. (1998.) *Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka*, Zagreb, „Šcitaroci”
11. PAPADAKIS, A. (1997.) *Classical Modern Architecture*, Paris, Terrail
12. WUNDRAM, M.; PAPE, T.; MARTON, P. (1993.) *Palladio*, Köln, Taschen
13. Architectural Design (1980.) *Post-Modern Classicism*, br. 5/6, London
14. Arhitektura – *Interpolacija* (1983.) br. 184-185, Zagreb, Savez arhitekata Hrvatske
15. Arhitektura (1983./1984.) br. 186-188, Zagreb, Savez arhitekata Hrvatske
16. Arhitektura (1986.) br. 196-199, Zagreb, Savez arhitekata Hrvatske
17. *The Presence of the Past*, katalog La Biennale, Venezia, 1980.